

הרב אהוד אחיטוב

דייג בחכה לשם הנאה ואיסור צער בעלי חיים בדגים

תשובה לתגובה של הרב יעקב אפשטיין

במאמר "דייג בחכה לשם הנאה" כתבתי שלענ"ד יש לאסור דייג כזה למעשה, הואיל ויש פוסקים שנקטו בפשטות שיש איסור צער בעלי חיים גם בדגים, ולפיכך אין להתיר לעשות כן כשזה נעשה לצורך הנאה גרידא והדבר מותר רק לצורך אכילה רפואה וכדו', על כך מגיב כבוד ידידי הרב יעקב אפשטיין שליט"א וברצוני להתייחס לנקודות מסויימת במאמרו.

א. הנחת היסוד שדגים שווים לכל בעלי החיים ועל ה"מוציא" עליו חובת הראיה

כבודו הרב יוצא מנקודת הנחה פשוטה שלא יכול להיות שיש איסור צער בעלי חיים בדגים, וכל מי שחולק על הנחת יסוד זו "עליו הראיה".

תשובתי; כפי שכבר ציינתי בפתיחת המאמר בגיליון הקודם ("אמונת-עתיד" תמוז-אב ה'תש"ע) מדברי הגמ' (ב"מ נד ע"ב-נה ע"א) נראה בפשטות שאף הדגים נכללו בתוך שאר בעלי החיים באותן מצוות שנצוונו לגבי בע"ח, וממילא "המוציא" את הדגים מכלל זה "עליו הראיה" – ולא די בסברות שניתן לדחותן.

ב. הדעה הפשוטה שיש איסור צער בע"ח בדגים

בפתיחת דבריו כותב כבודו שבמאמרי "פסקתי שיש איסור צער בע"ח בדגים ועל כן דייג להנאה ולא לאכילה אסור", ואת דבריי הוא דוחה בסכינא חריפא.

תשובתי: בהמשך לאמור בפסקה הקודמת אף שהבאתי את דעת הפוסקים ש"אין איסור צער בע"ח בדגים", ואף דנתי בדבריהם בהרחבה, אך לענ"ד דעה זו איננה סוף פסוק, מכמה טעמים:

1. ברוב מוחלט של הפוסקים לא מצאנו חילוק בנידון זה בין דגים לשאר בע"ח.
 2. בהלכות שבת – התירו טלטול דגים כשיש צער בע"ח
- איסור "צער בע"ח" חל גם ביחס לדגים. ראיה פשוטה היא מכך שכמה מפוסקי דורנו מתירים להרים בידיים דג שקפץ מהאקווריום בשבת ולהחזירו למים, למרות שבע"ח הם מוקצים; ראה בשו"ת יביע אומר (ח"ה או"ח סי' כו) שכאשר יש צורך משום "צער בע"ח" הוא התיר טלטול אקווריום של דגי נוי בהסתמך על האור זרוע המיקל בטלטול חלק מבע"ח בשבת. גם השמירת שבת כהלכתה (ח"א פרק כז סעי' ל) התיר החזרת דג שקפץ מהאקווריום החוצה בהסתמך על הפוסקים המתירים טלטול בע"ח במקום צער בע"ח – למרות שבראשונים לטלטל בע"ח טלטול גמור זהו היתר שאינו מרווח. וכן התיר הגר"ח"ד הלוי לטלטל אקווריום של דגים מחמה לצל משום צער בעלי חיים (מקור חיים פרק קעב סעי' מד, קיצושו"ע מקור חיים פרק עח סעי' לב), ובעקבותיהם נקטו הרבה ספרי פסיקה. קשה להבין היתר זה אם לא נאמר שאיסור צער בעלי חיים קיים גם ביחס לדגים. שהרי כפי שכב' כותב בצדק איננו פוסקים הלכה מטעמים "הומאניים" גרידא!?

3. דגים שבאקווריום חובה לזונם ובאופן פשוט החיוב הוא משום צער בע"ח – מתוך הסוגיה בתחילת פרק אין צדין (ביצה כג ע"ב) עולה בפשטות שהטעם שאין מאכילים דגים שניצודו משום "שמזונותיהם מצויים", משמע שאם אינם מצויים חייב לזונם משום צער בעלי חיים. דברים אלו כותב הרה"ג אברהם דב אויערבאך שליט"א בתשובה (סוף ספר נפש כל חי – עמ' ערה-רעו):

אולם נראה שאף שעניין צער בע"ח שייך גם בדגים כדמוכח דאי לאו טעמא שמזונותיהם מצויים היה חייב לזונם, כדאיתא בריש פ"ב (צ"ל פ"ג) דביצה... אמנם הוא מעלה אפשרות שחיוב הקדמת מזונות אינו נוגע לאיסור צער בעלי חיים, אלא חיוב מיוחד עפ"י הפסוק "ונתתי עשב בשדך לבהמתך", או אולי רק מידת חסידות, אך מסקנתו שההבנה הפשוטה "שעיקר החיוב נובע משום צער בעלי חיים" (סימוכין מפורשים לדבריו ראה בחיי אדם כלל מה סי' א, וספר חרדים פרק יד אות א). אם כן מוכח מהגמ' שגם דגים שייך בהם איסור צער בע"ח. לאור זאת, כיוון שהדעה המקובלת בפוסקים היא שאיסור צער בע"ח הוא איסור תורה, לפיכך בשאלה העקרונית האם יש איסור צער בע"ח בדגים – אף אם המחלוקת בנידון שלנו הייתה שקולה היה מקום לאסור משום "ספק דאורייתא". כ"ש שלאור האמור לעיל שהמחלוקת אינה שקולה

- ודאי הנחת היסוד היא שלמעשה יש להתייחס לדגים כבע"ח לעניין איסור צער בע"ח.

ג. לומר שאיסור צעב"ח הוא ב"בני מלאכה" - דעת יחיד שלא פסק כך למעשה

כבודו נסמך "סמיכה בכל כוחו" על תשובות היעב"ץ בלבד, שבבע"ח שאינם בעלי מלאכה אין כלל איסור של צער בע"ח. ועפ"י זה הוא קובע בצורה חד משמעית שהתורה מתירה לעשות פעולות המצערות את הדגים (אף שהיעב"ץ לא דיבר על דגים), על כך אשיב מס' תשובות:

1. אי אפשר לקבוע קולא כה מפליגה באיסור תורה של צער בע"ח, עפ"י דעת פוסק אחד אף אם היה אומר זאת בוודאות, ובודאי כשאין לכך סימוכין בראשונים ואכן בספר "נפש כל חי", סי' י הע' ג מביא שה"דברות משה" העלה זאת כאפשרות אך הוא סיים שזה "דבר חידוש". בודאי שלא ניתן לומר שמי שלא מקבל קולא זאת הוא פוסק על פי דברי חסידות.

2. גם עפ"י חידושו של היעב"ץ ניתן להכליל את הדגים בכלל איסור צער בע"ח, שהרי מצאנו התייחסות בדברי הראשונים לדגים כבע"ח שאסור לעשותם בהם מלאכה בשבת (תוס' ב"ק נה ע"א המנהיג בעיזא), כך שניתן להבין שהם כן נכללו בהגדרת "בני מלאכה" כמו שהיעב"ץ עצמו מגדיר את החתולים כבני מלאכה. א"כ יוצא שלמרות חידושו הגדול של היעב"ץ לקולא עדיין יש מקום לאסור "צעב"ח בדגים", אך לפי דברי כב' יש להקל אף יותר מדברי היעב"ץ שהוא בעל החידוש.

3. אף היעב"ץ שכתב חילוקים אלו, הוא כתב זאת רק באופן עקרוני, אך להלכה למעשה יוצא מדבריו שבסופו של דבר הוא אינו מחלק בין הבע"ח השונים. שלא כדברי הרב אפשטיין שניסה ליישב את שתי תשובות היעב"ץ, שהרי מדברי היעב"ץ נראה שלא ברירא לו מילתא, להכריע את דבריו בסכינא חריפא, לכן אחר כל החילוקים בהגדרות הוא כותב שלמעשה יש להקדים את מאכלו למאכל כל בע"ח שברשותו "ודאי היא בכלל דין זה שעיקרו משום צער בעלי חיים... לכן הטילה תורה חובה על האדם שהן שלו לפרנסם קודם שיאכל הוא עצמו".

לפיכך אף היעב"ץ לא מוכן להקל למעשה עפ"י הסברות הנ"ל אפילו בחיוב הקדמה האוכל לבעלי חיים שברשותו. כל שכן שאין להקל עפ"י דבריו למעשה בגרימת כאב גופני פיזי של החדרת ברזל החכה לפיהם שלא לצורך אמיתי.

ד. כשה"חינוך" כותב טעמים למצווה, ניתן לדייק מכך מהי דעתו

בפסקה א' כותב הרב אפשטיין ש"הסתמכות על טעמי מצוות אין לה שום מקום". שהרי ישנן מחלוקות בין הראשונים בטעמי המצוות. תשובתי: לא באתי "לדרוש טעמא דקרא" ולהכריע במחלוקת ראשונים האם טעם מצווה זאת הוא כך או אחרת. אך כשספר החינוך כותב שטעם איסור כלאי-בהמה הוא משום איסור צער בע"ח, ניתן לדייק שלכל הפחות לדעתו כל מי שנכלל באיסור כלאי בהמה, הוא נכלל באיסור צער בע"ח. והלכה מפורשת היא שהמרביע שני מיני דגים לוקה.

ה. הידע המקצועי מאפשר לנו לקיים את רצון ה'

בהערה מס' 2: כותב הרב אפשטיין שליט"א: שדעת החוקרים המשווים בין צער הדגים לצער הבהמות, "עומדת כנגד דעת הרמב"ן שאיסור צער בע"ח, אינו בגלל רחמי ה' אלא לחנכנו לרחם". תשובתי: אינני נכנס לטעמי מצוות, אך לפי כל ההסברים שניתנו לאיסור צער בע"ח, בסופו של דבר איסור זה הוא רצון ה', ובכדי לקיים את רצון ה', חובתנו להשתמש בכלים המקצועיים, לדעת כיצד לקיים את רצונו יתברך.

ו. עפ"י סברות פסיכולוגיות לא פוטרים אדם מאיסור צער בע"ח ביחס לדגים

בעקבות קושיות על שיטת היעב"ץ שמדבריו משמע שאף עופות אין בהן איסור צער בע"ח, ומאידך מהפוסקים מוכח שכן כללו את העופות בכלל איסור זה. מחדש הרב אפשטיין חילוק אחר שמתבסס על סברות פסיכולוגיות – ולפיהם אין מושג רחמי אב על בנים בדגים והוא קיים רק בעופות ולכן בעופות יש איסור צער בע"ח ולא בדגים.

תשובתי: תמיהני; כיצד על פי סברא של טעמי מצוות מחדש הרב אפשטיין חידוש הלכתי כה גורף, והוא מציג זאת כדעה שאין עליה חולק!?

ז. צורך אדם הוא לאו דווקא לצורך אכילה - אך גם לא כל מה שחפצה נפשו

בפסקה ג' כותב הרב אפשטיין בשמי שאני מניח "כי מותר לצער בע"ח רק לצורך אכילה", משום כך טרח להוכיח שהותר לעשות כן גם לצרכים אחרים כמו כבוד מלכים

או צרכים רפואיים או לתועלת האדם. תשובתי: על דברים אלו לא חלקתי שדברים אלו נידונו בפוסקים, ואף גם הבאתי זאת במאמר הנ"ל בסיכומם של דברים: "שמותר לדוג דגים בחכה רק לצורך אכילה או צרכים רפואיים וכדו'..." כשכוונתי גם לתופעה מבורכת הנקראת טיפול בילדים באמצעות בע"ח, שזה צורך טיפולי המקדם את התפתחותם הגופנית והנפשית של הילדים. ולפיכך להכניס את כל מי שיש לו הנאה מזה כ"צורך" לענ"ד זה חידוש גדול מול איסור תורה של "צער בעלי חיים".

ח. הסתייגות מדיג לא תכליתי בחכה - איננה מידת חסידות

בפסקה ד' כותב הרב אפשטיין מובאות של הנהגות חסידות מספר חסידים, ומשווה אותם לדיון אודות דייג בחכה לשם הנאה ועל שניהם יחד הוא אומר: "ברור שאין מדובר כאן אלא בדברי חסידות ולא בהלכה, אבל אין לערבם עם דברי הלכה". תשובתי: יישר-כח לכב' על הדברים שכתב שאין לערב בין הנהגות של חסידות לדברי הלכה - ואין חולק על כך שדברי ספר חסידים שכבודו הביא הם דברי חסידות. אך לאור כל הדברים שנכתבו בעלון הקודם ובשורות אלו - קשה לדחות את הדברים שיש כאן מנהגי חסידות.

ט. הגדרת הנאה מדיג כצורך האדם - איננה ברורה

כמובן שניתן לדון מהי הגדרת "צורך האדם" שהתירו עבורו "צער בעלי חיים", ולא באתי לומר קבלו דבריי. אך לענ"ד האמירה הפשוטה שה"תענוג" שנגרם לאדם לשבת על שפת הבריכה ולדוג בשלווה דגים באופן שגורם להם צער פיזי - הוא נכלל בהיתר זה של "צורך האדם" - לענ"ד זה לא "חלק", כפי שכותב העטרת פז (ה"א כרך ב י"ד סי' ה), ואני מצטט:

דיינו לסמוך על דברי הנוב"י שהתיר צבע"ח לצורך האדם, במה שאנו מתירים את גידולם של בע"ח אלו לנוי וכדו' (הוא דן על ציפורים ודגים), בתוך כלוב צר הסגור על מנעול ובריה והם אינם יכולים לשוטט במרחבים בחופש ובדרור כדרכם. אולם צער צדדי שאינו קשור להנאה מהם בודאי דאסור. ואתה צא ולמד ממאי דחזינן בפוסקים שהתירו איסור טלטול מוקצה בשבת של העברת דגים ועופות של נוי מחמה לצל משום צער בעלי חיים (עי' ביבי"א ח"ה חאו"ח סי' כו, ובס' שמירת שבת כהלכתה פרק כז אות ל). ובודאי שלא יהיה מותר לעשות להם צער בידיים.